

lärandeintresset, som innefattar även andra grupper som arbetar med barn och behöver stöd och fördjupning, *forskningsintresset*, som bidrar med kunskaper om hur skolan påverkas av samhällsförändringar i socialt och kulturellt perspektiv, och *möten* med gemensamma diskussioner som knyter samman intressen.

Det är uppenbart att kulturnavigering har stor betydelse genom metoder och perspektiv som kan locka lärare till egna undersökningar. Som slutord vill jag nämna värdet av en framåtblickande lärarutbildning. Det är dags att ge studenterna valmöjligheter att infoga etnologi i sin lärarkompetens. En sådan utveckling är redan på gång vid universiteten. Lika viktigt är att redan verksamma lärare får tillfälle till vidare studier.

Ingrid Nordström, Lund

Helene Brembeck: *Hem till McDonald's*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 189 s., ill. ISBN 978-91-7331-058-1.

Få fenomen engagerar som McDonald's. De gyllene bågarna är för vissa synonyma med fetmaepidemi, stress, miljöförstöring, kulturimperialism och alla andra moderna avarter. För andra symboliserar de en framgångssaga där franchisesystemet och familjemarknadsföringen framstår som föredöme för alla varande och blivande entreprenörer. Och samtidigt är hamburgerrestaurangen en självklar och ganska oreflekterad del av vardagen för åtminstone en generation svenskar. Detta spänningsfält mellan det samtidigt exceptionella och triviala lyfter Helene Brembeck fram i sin bok om McDonald's.

Författaren tar läsaren med på familjemiddagar och barnkalas på en Göteborgsrestaurang, liksom på löparfestivalen "Happy Mil", ett led i företagets satsning på att framhäva sin hälsoprofil. McDonald's som samtidigt globalt och lokalt är ett av bokens bärande teman. Där anknyter Brembeck till diskussionen om globaliseringsprocesser, där just McDonald's blivit ett ofta använt exempel på hur globala fenomen alltid anpassas till lokala realiteter, och hur detta också är en av företagets framgångsfaktorer. Vi får följa hur det går till när standardiserade kampanjer ges en lokal eller nationell *touche* och hur tyska reklamkampanjer uppfattas som gettoromantiska av den amerikanske medelklassbesökaren. Det görs ständiga lokala omtolkningar av det globala och standardiserade. Svenska McDonald's har kändelspröten ute och försöker trots den internationella

ledningens allt hårdare standardiseringspolicy omformulera koncept och kampanjer så att de skall kunna gå hem bland svenska konsumenter.

Genom att försöka komma närmare några av de familjer som besöker McDonald's vill Brembeck komma bort från de ideologiskt präglade utsagorna och närmare praktiken. Så får vi veta att ett besök på McDonald's sällan är planerat, det blir bara av. Det löpandeband-inspirerade produktions sättet med snabb betjäning verkar tvärt emot den gängse föreställningen inte stressande för besökarna. Om något är det lugnande. Till skillnad från att laga mat i hemmet eller gå på en "vanlig" restaurang uppfattas McDonald's som en stressfri oas, där man för ett tag kan slippa både matlagningens press och oron för att familjemedlemmar skall bete sig på ett oacceptabelt sätt. Det är åtminstone så besökarna vill beskriva det. Jag blir inte helt övertygad. Det finns en sympatisk vilja hos Brembeck att låta konsumenternas berättelser få framträda oemotsagda. Men ibland undrar man som läsare om inte berättelsen om det självklara i att gå på McDonald's skapats som en medveten reaktion på den offentliga debatten.

Förutom spänningen mellan det lokala och det globala är det relationen mellan människor, artefakter och teknologier som intresserat Brembeck. Boken är en av de första konsekvent anlagda och genomförda ANT-studierna inom svensk etnologi. ANT (Actor Network Theory) vill upplösa gränserna mellan subjekt och objekt och mellan människa och ting. Istället ses de som delar av nätverk, och för att förstå förändring räcker det inte att studera delar av nätverken (t.ex. människor), hela nätverken måste beskrivas för att förändringsprocesser skall kunna begripas. Brembeck har särskilt intresserat sig för de översättningsprocesser och transformationer som äger rum i mötet mellan teknologier och de människor som interagerar med teknologierna. Hon visar på ett föredömligt sätt att det händer saker i översättningsprocesserna och att detta vrider utvecklingen i en riktning som inte alltid var den avsedda. Inte minst är försvenskningen av det globala en sådan översättningsprocess.

Ändå lägger jag ifrån mig boken med många frågetecken. Viljan att komma bort från den traditionella och uttjatade maktdiskussionen om McDonald's påverkan på människor och miljö verkar ha gjort att viljan att besvara frågor om nätverkens konsekvenser hamnat i bakgrunden. En av ANT:s främsta styrkor är att den möjliggör en ny form av maktanalys, där de medvetna handlingarnas roll återinförs i diskussionen efter att

ha förkastats under en period där diskursanalysen haft tolkningsföreträde. Men här utnyttjas denna potential aldrig. Kanske vill Brembeck överlåta funderingar om konsekvenserna av McDonald's trivialisering och samtidiga försvenskning till läsaren. Självt hade jag dock gärna fått lite mera hjälp av henne i de funderingar som ofrånkomligen tränger sig på. Vilken påverkan har mikronätverken mellan hamburgerrestaurangens besökare, anställda, maskiner och pappförpackningar på andra nätverk som verkar på global nivå? Vilka sociala, politiska och materiella följder får översättningarna och transformationerna? Det är stora frågor, men samtidigt frågor som faktiskt hade kunnat få en intressant belysning just genom att författaren ger oss så detaljerade etnografier av den vardagliga praktiken i det lilla formatet.

Håkan Jönsson, Lund

Lena Johannesson, Ulrika Kjellman, Birgitta Skarin Frykman: *Arbetarrörelse och arbetarkultur. Bild och självbild*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 422 s., ill. ISBN 978-91-7331-098-7.

Med boktryckarkonsten fick det tryckta ordet primatet som informationsmedium. Bilder saknades visserligen inte helt i böckerna, men de bestod under 1500- och 1600-talen merendels av mycket små träsnitt. Med kistebreven, som började tryckas i vårt land vid 1700-talets mitt, ökade bildformaten och bildspridningen för att i teveåldern bli helt ledande i informationskommunikationen. Bildforskning blir därmed allt viktigare också när vi söker få ett grepp om mer abstrakta företeelser i det förflutna, som t.ex. arbetarrörelsen. Men även symbolhandlingar i form av seder och bruk vid livets högtider ger insyn i arbetarkulturen. I den här aktuella boken lyfts både bilder och symbolhandlingar fram och låter oss möta arbetarkulturen ur nya perspektiv.

Ulrika Kjellman har analyserat bilder av de båda arbetarledarna Hjalmar Branting och Per Albin Hansson i veckopressen. Det är ett fruktbart kontrastivt grepp som på en gång visar deras olikheter och fotografikonstens utveckling. De tidiga porträttfotografierna var visserligen tekniskt moderna, men innehållsmässigt var de anknutna till porträttmåleriet. Branting framställs som hövdingen, medan Per Albin avbildas som landsfadern. "Bilden... skapar en annan relation till den avbildade än texten. Den är mer direkt, går snabbare att ta till sig och sprids

därför på ett annat sätt än texten. Det nya bildmediet bidrog med all säkerhet till att bilden av Per Albin som den joviala landsfadern kunde spridas så effektivt."

Lena Johannesson belyser arbetarrörelsens symbolkommunikation genom "den stora gestaltens formel och den knutna nävens gestik". Här är perspektivet internationellt och materialet främst affischer. Artikeln publicerades 1980 och hade säkert kunnat följas upp. I uppsatsen "Funkis utan hus" behandlar Johannesson arbetarrörelsens publicistiska formspråk bl.a. utifrån fackföreningspublikationerna. Här rör hon sig med suverän säkerhet och kan luta sig mot omfattande tidigare arbeten. Också i bokens sista uppsats "Yrkesserien – en folkhemsparadox" behandlar hon ett område där hon tidigare gjort betydelsefulla insatser.

Fackföreningsfanorna är en annan form för kommunikation av arbetarrörelsens budskap inför offentligheten. Allmänheten mötte dem vid de årliga demonstrationerna, men också i arbetarnas begravningståg. Även om fanorna var det mest karakteristiska för arbetarbegravningarna alltifrån slutet av 1800-talet är de bara en del av vad Birgitta Skarin Frykman i sin studie kallar "Arbetarbegravningarnas sociala språk".

Redan i publikationen om döden, i samband med Stadshistoriska museets utställning i Göteborg 1994, tog Skarin Frykman upp ämnet, men nu behandlar hon det i ett helhetsperspektiv på 136 sidor. Det har inte skett sedan Louise Hagberg gav ut sin bok *När döden gästar* (1937). Men medan detta verk främst behandlar förhållandena på landsbygden, liksom min frågelista "Begravning" (1949), sätter hon förhållandena i städerna, enkannerligen i Göteborg, i fokus. Medan jag själv i min begravningsforskning främst lagt tyngdpunkten vid tid och rum lyfter Skarin Frykman fram den sociala dimensionen. Hon tecknar en helhetsbild av arbetarbegravningarna i Göteborg och visar den roll de hade inte minst för att lyfta fram och förstärka arbetarklassens statusmedvetande. Det var ett tillfälle att stiga ut i det offentliga rummet på liknande sätt som de borgerliga skikten gjort sedan långt tillbaka. Hon förstärker belysningen genom en jämförelse med förhållandena i England, där man kunde leva under stora försakelser – inte minst på grund av höga försäkringspremier – enbart för att få en "hederlig" begravning. Desto märkligare är det att begravningsseden i våra dagar så snabbt mist sin statusfunktion samtidigt som individualismen kommer allt starkare till uttryck i begravningens uttrycksformer och symbolspråk.

Inte minst den senaste tidens religionssociologiska